

Popov Nebojša. Svojina i odgovornost. Republika br. 412-413. god. 2007.

Vrednost jednog iskustva

Svojina i odgovornost

Kakva saznanja nude trogodišnja borba radnika akcionara "Jugoremedije" i potonji njihovi naponi da očuvaju i razviju svoju firmu

Republika je sistematično pratila borbu poveće grupe radnika akcionara "Jugoremedije" za svoja radnička i vlasnička prava. Kao što znamo ta borba je uspešno okončana. Nadležni sud je, nakon dugih i mučnih natezanja, priznao njihova prava. Oni su se vratili na svoja radna mesta i preuzeli upravljanje firmom u kojoj su većinski vlasnici (58% akcija), uz državu (42% akcija). Mogli bismo, kao čitaoci kakvog romana sa srećnim svršetkom, da odahnemo, a možemo i da, poput ljubitelja krimića, slutimo nevidljive zaplete. Mimo obe krajnosti, nastojaćemo da pratimo realan tok zbivanja, pretpostavljajući da se on ne tiče samo jedne firme nego i šireg privrednog, društvenog i političkog okruženja.

Trnovite lovorike

Kako i priliči, pobednička grupa od oko 150 radnika, predvođena Zdravkom Deurićem, proslavila je proletos povratak u svoju firmu, skupština akcionara izabrala je novo poslovodstvo, a za predsednika Upravnog odbora Deurića koji je tokom duge borbe stekao solidno pravničko i preduzetničko znanje. Svojski ("na svome") prionuli su poslu, dajući primer pregalaštva i radnicima koji su bili poslušnici starog "gazde". O svemu tome je već pisala Republika.

Posle pet meseci poslovodstvo je obavestilo javnost da se proizvodnja uspešno obnavlja i proširuje, da se vraćaju na ranija i kreću ka novim tržištima, da zatečene dugove i ostale tragove višegodišnje uzurpacije uklanjaju, uz izvesne teškoće, da se trude oko stvaranja pozitivne radne klime i odnosa poverenja. Za rezultate svojih pregnuća "Jugoremedija" je od merodavnog nadzornog organa dobila sertifikat s visokim ocenama o kvalitetu proizvoda, upravljanja i međuljudskih odnosa.

Kako stoji u ovde priloženom Saopštenju za javnost, zadovoljstvo je ograničeno na činioce same "Jugoremedije", na ono što "zavisi od odluka njenih vlasnika i zalaganja njenih radnika". Međutim, postoje razne neizvesnosti koje se tiču užeg i šireg okruženja. Dabome, čak i u pravno uređenoj tržišnoj privredi ne zna se šta donosi dobitak, a šta gubitak, tako da i ova firma "plovi uzburkanim morem" tržišne konkurencije, nacionalne i međunarodne. Višak nevolja, pak, potiče od izrazitih monopolističkih trendova čiji moćni protagonisti neke favorizuju a druge diskriminišu, tvoreći dosta širok a nekontrolisan prostor za korupciju. Uprkos raznim neizvesnostima radnici su, kako je već rečeno, svojski prionuli na posao, pokazujući veliku odgovornost prema svojim radnim obavezama u jednoj već po tradiciji uspešnoj i uglednoj firmi. Primetna je i odgovornost radnika akcionara kao privatnih vlasnika akcija u čiju vrednost veruju i nastoje da je očuvaju i uvećaju, bez žurbe da njima trguju. Upravo ta grupa radnika, predstavljajući preko 4000 malih akcionara, svih ovih godina je i vodila ogorčenu i rizičnu borbu za priznanje svoga vlasništva, koje su ugrožavali predstavnici vlasti i "gazda" (kao "kontroverzni biznismen" bio je na policijskoj poternici) kojem su oni prodali znatan deo državnih akcija i štitili ga, i policijom i žandarmerijom, u radnjama koje je, napokon, sud proglasio nezakonitim.

Različito vrednovanje svojine

Ne upuštajući se u sve nevolje kojima su minulih godina bili izloženi radnici akcionari, uključujući i otpuštanja, prebijanja, hapšenja i javno blaćenje, ograničimo se na dve bitne stvari.

Iako su se sve tri vlade nakon 2000. zaklinjale u demokratiju i uzdizale privatnu svojinu kao suštinski uslov uspešne tranzicije, njeni predstavnici ispoljili su nedopustivu razliku u vrednovanju upravo privatne svojine. Onoliko koliko su favorizovali krupnije i moćnije vlasnike, kao "strateške partnere", toliko su više potiskivali male i sve nemoćnije akcionare. A kada su obelodanjene i porazne posledice takve politike, predstavnici vlasti nisu pokazali ikakvu spremnost da pokažu svoju odgovornost, zajedno s favorizovanim "gazdom". Sve posledice ranijeg poslovanja svaljene su na male akcionare koji, za razliku od vlasti, preuzimaju svu odgovornost za posledice upravljanja firmom u kojoj su većinski vlasnici. I ne samo što, izgleda, i ne pomišljaju na svoju odgovornost za materijalnu i moralnu štetu koju su minulih godina naneli radnicima i malim akcionarima, nego visoki predstavnici vlasti i dalje pokazuju zabrinjavajuću dozu voluntarizma u raspolaganju tuđom imovinom. Tako, na primer, ministar Mladen Dinkić najavljuje novu privatizaciju "Jugoremedije", iako je ona, kako primećuje Vladin Savet za borbu protiv korupcije, već privatizovana po pravosnažnim odlukama nadležnih sudova. Takvom najavom podriva se minimalna pravna sigurnost poslovanja inače priznatih privatnih vlasnika, što je nezamislivo u iole uređenoj tržišnoj privredi. Primetno je, takođe, da nadležne službe, ni posle više meseci, nisu zavele sudske odluke u službene spise, a bile su hitre kada su se razmahali favorizovani vlasnici.

Voluntarizam vlasti, karakterističan za razdoblje partijske države, kada je iza fasade društvene svojine i samoupravljanja sve poluge vlasti držala u svojim rukama partijska oligarhija, traje i dalje, sada preko vrhova partija koje su međusobno podelile resore kao "feude" kojima samovoljno komanduju. I, kao što nekada slavljani "odgovorni drugovi" nisu bili skloni da zaista snose odgovornost za raspolaganje društvenom svojinom kao "svačijom i ničijom", ni nova "elita vlasti" ne pokazuje ni najmanju spremnost da preuzme odgovornost za posledice odluka koje donosi, a one se tiču ne samo nekadašnje društvene svojine, koja je naprosto izbrisana iz novog ustava, nego i privatne i javne svojine. Trenutna vlast, kako pokazuje iskustvo, pripisuje sebi samo ono što smatra uspehom, a za sve ostalo, pogotovo za neuspehe, krivim se proglašava neko drugi.

Pogubne posledice nejednakog vrednovanja svojine sasvim su vidljive u iskustvu "Jugoremedije". One su primetne i drugde, ali se time ovom prilikom nećemo baviti. Pomenimo samo činjenicu da već godinama izvršna vlast ne polaže račune za raspolaganje budžetom, što stimuliše reprodukciju sistemske korupcije i olakšava razne vidove uzurpacije privredne i političke moći. Osnovano se govori i o raznim spregama vrhova stranačke hijerarhije sa moćnim "tajkunima", preko kojih se, skriveno od javnosti, donose odluke sa dalekosežnim posledicama koje najviše pogađaju one koji na sve to nemaju bilo kakav važniji uticaj. Sve to skriveno je sistematskom propagandom o privatnoj svojini kao novoj "svetoj kravi", o vladalačkom "patriotizmu" i "sabornosti", i o zavisti prema bogatima i uspešnima, te o pogubnoj podrivačkoj delatnosti raznih "izdajnika".

I nije reč samo o personalnoj dimenziji zbivanja, o ovom ili onom liku iz vlasti ili privrednih krugova. Reč je pre svega o drastičnom manjku vladavine zakona u sferama od egzistencijalne važnosti. Naime, ako svojina, i privatna i javna, nije zakonom efikasno zaštićena, uskraćeno je minimalno pouzdano uporište građana spram vlasti, izostaje realna osnova autonomije ličnosti, privrede, društvenih grupa. A kada nema autonomije i same privrede, ako opstaje "komandna ekonomija", nema ni one njene vitalne elastičnosti koja je

čini uspešnom.

Profit je, svakako, važno merilo uspešnosti preduzetnika, pa i čitave privrede. Međutim, kako su upozoravali i ugledni teoretičari liberalizma (Polanji, Stiglic i dr.), ideološka apsolutizacija profita stvara sistem rigidnim i lomljivim. Da bi sistem, privredni i društveni, zaista bio trajnije uspešan, neophodna je izvesna ravnoteža različitih merila uspešnosti, i društvene pravičnosti a ne samo profita.

Partnerstvo i participacija

Traganje i nalaženje "strateškog partnera" u procesu privatizacije je jedna od popularnih tema. Tiče se i "Jugoremedije", i nekada i sada.

Pojednostavljeno rečeno, na delu je nova verzija spasilačke figure "princa iz bajke". Posle svega što smo proteklih godina doživeli nije sporna potreba za recepcijom raznih legendi, mitova i bajki, a nije isključena ni realna mogućnost da neka zaista bogata i moćna osoba izbavi neku firmu iz nevolja u koju je zapala. Nisu svi bogati i moćni naprosto oličenje nezajažljive pohlepe i brutalne svemoći.

Figura "strateškog partnera", međutim, nema samo romantičarski preliv. Najpre, sam pridev visi u vazduhu ako ne znamo šta je zaista strategija, recimo, privatizacije i čitave tranzicije. A opšte je poznato da takve strategije nema, barem za sada. Zatim, potencira se moć jedne osobe, spram koje se ne vide ikakvi drugi subjekti koji bi mu doista bili partneri. Zapravo, to je nekakav foto-robot svemoćnog gazde koji će biti neograničeni gospodar kako svoje imovine tako i onih koji na njoj rade i koji će neumoljivo sankcionisati lenjost radnika i njihovu sklonost nedisciplini i buntu. A puna zaštita, zna se, podrazumeva potpunu pokornost. Tu nema mesta za stvarnu ličnu odgovornost, ni za rad ni za svojinu.

I radnički sindikati zapljusnuti su protivrečnim zbivanjima. Dok je Samostalni sindikat vodio dugu i ogorčenu borbu za prava radnika, sindikat Nezavisnost bilo je lojalan, ispostavilo se, uzurpatorskom vlasniku i uživao izvesne privilegije. Inače, istorija sindikalnih borbi krcata je i sukobima štrajkača i "štrajkbrehera", što u "Jugoremediji" nije baš primetno, mada se, posle svega, ne mogu očekivati ni idilični odnosi. A kada je došlo do obrta, od pojedinih predstavnika Nezavisnosti zaredale su optužbe protiv novog posloводства. Neke od njih su činjenično osnovane, i za rešavanje konkretnih problema, kako vidimo iz priloženog dokumenta, pronađen je put kroz sastanak i dogovor s posloводstvom. A neke optužbe, u stilu "sve je isto ili još gore" stvaraju klimu skandala i afera, bez izgleda za razboritu raspravu i racionalne kompromise.

Bez odgovarajuće tradicije sindikalnog organizovanja, ne samo u "Jugoremediji", i sindikalno delovanje radnika bremenito je teškoćama. Ne samo konkretnim i personalnim nego i načelnim. Naime, sporovi i sukobi oko realno različitih interesa mogu imati autoritaran i demokratski okvir.

U autoritarnom okviru nema partnerstva i legitimne participacije. Zna se ko je gospodar, a ko sluga; lojalnost je samo manipulativna, sporovi i sukobi se dugo zataškavaju, a kada buknu naprečac se rešavaju, bez promene okvira, i obično na štetu onih slabijih. Tako je bilo i u vreme samoupravljanja. Kada bi neko izrazio nezadovoljstvo, najčešće visinom zarade, pa bio spreman i na štrajk, vlast bi nekako zadovoljila novčana potraživanja, ali štrajk je dugo bio zabranjen (i kao termin) a suzbijano je nastajanje i minimalne autonomije sindikata, pogotovo radničkog pokreta. Kritika sistema, proglašenog najboljim u svetu, denuncirana je ili kao

notorna glupost ("nelogično je da se vladajuća radnička klasa buni protiv sebe same") ili naprosto kao "neprijateljska delatnost". A zahtevi za javni dijalog o stvarnom karakteru sistema odbacivani su bezmalo kao suluda pretenzija za partnerstvom s postojećom vlašću. Optužbe za partnerstvo bile su samo za nijansu zlokobnije od sumnjičenja za "izdajstvo" i "neprijateljstvo". Autoritarni obrazac je danas donekle modifikovan, ali u suštini očuvan i posle "pada komunizma". Glavna promena je u zameni "komunističke monolitnosti" - "nacionalnom homogenošću" i "sabornošću patriotskih snaga". Sve što je izvan toga vredno je prezira, pa i eliminacije.

Demokratija, pak, pretpostavlja različite interese i ideologije, ali ne podrazumeva da sporovi i sukobi ishode apsolutnom pobedom jednih i apsolutnim porazom (i eliminacijom) drugih. Radi toga se tegobno ali uporno stvaraju odgovarajuće norme o ljudskim pravima, institucije, pre svega parlamentarizma, i procedure rasprava, pregovora i kompromisa. Pored političke komponente, važnu ulogu u razvoju demokratije ima i socijalna demokratija. Pod uticajem socijaldemokratskog krila radničkog pokreta u razvijenim zemljama kapitalizma, stvoreni su različiti oblici participacije u upravljanju društvom i državom, među koje spada i određena vrsta partnerstva u upravljanju preduzećima, "saupravljanje" (Mitbestimmung). (Ideja o revolucionarnoj ulozi radničkih saveta kao alternativni državi prevazilazi okvir ovog razmatranja.) Pa, kad su već konkretni oblici političke i privredne demokratije postali nesumnjivi "evropski standardi", na koje se i mnogi u nas uporno pozivaju, zašto i oni ne bi bili uvažavani u naporima za "priključenje Evropi"?

Ostavljajući ovde po strani razmatranje opštih tema, bez kojih ne možemo valjano razumeti ni konkretna zbivanja kojima se ovde bavimo, valja posvetiti pažnju kako će se ubuduće oblikovati sindikalna delatnost u "Jugoremediji", kako će oni štititi interese radnika, kako će se odnositi prema svojini i odgovornosti i kako će uzajamno komunicirati i pregovarati s poslovođstvom. Otvoreno je i pitanje koji će sve oblici participacije nastajati i s kakvim rezultatima. Ukoliko svako vodi računa samo o svojim interesima i priznaje trajnu podelu na dominirajuće ("gazde", vlast i sl.) i dominirane (radnike, male akcionare i sl.) ostajemo udaljeni i od elementarnih oblika demokratije. Apstinencija od javnih poslova (izbori i sl.) tek je vrh ledenog brega koji ugrožava uspostavljanje "normalnog života" koji su prizivale stotine hiljada demonstranata u borbi protiv "starog režima" koji se obnavlja zahvaljujući, između ostaloga, i apstinenciji.

Javno mnjenje i javnost

Kako to obično biva, javno mnjenje o bilo kojoj temi je haotično, krcato raznim proizvoljnostima i, kao što je poznato, zavisi od "odnosa snaga", onaj jači je i glasniji i efikasniji. Tako je i s "Jugoremedijom". Od bučnog uzdizanja privatizacije uopšte nije se videlo šta se konkretno dešava. A kada su otpori radnika akcionara ipak dospeli u javnost, sručila se bujica naružujućih etiketa, da su buntovnici u stvari lenjivci, bukači i rušitelji, da su nostalgичni za samoupravljanjem, opaki levičari, čak i staljinisti.

Javnost je, pak, jedna ozbiljna institucija bez koje nema ni demokratije. To je prostor u kojem se ozbiljno i koliko god se može objektivnije raspravlja o bitnim temama od javnog interesa. Tako je, u onom delu javnosti kojeg u nas ipak donekle ima, bilo govora i o razlozima za sporove i sukobe oko privatizacije "Jugoremedije". U argumentovanom i kritičkom odnosu prema ovoj temi najveći doprinos uspostavljanju javnosti dao je Savet za borbu protiv korupcije. Tome su doprineli i brojni napisi u Republici, i u pojedinim drugim listovima (*Danas*, *Blic*).

Stihija proizvodnje javnog mnjenja, međutim, ne jenjava. I dalje su "na tapetu" nekadašnji gubitnici a potonji dobitnici. Zamera im se da nisu ništa bolji od drugih, kao da je u toku neprestana licitacija ko je od koga gori, i da niko ne sme i ne može biti izvan ili iznad opšteg brloga. Ne preza se ni od skandaloznih prizora, recimo, o pretresanju jedne radnice "do gola", bez ikakvog proveravanja tačnosti navoda. Istek ugovora s bivšim gazdom tretira se kao otkazivanje radnog odnosa. Sumnja se u sposobnost "običnih ljudi", pre svega radnika, da su uopšte kadri da se razumeju u javne poslove, a pogotovo da ih valjano i uspešno obavljaju. Atmosferu sumnjičenja podupiru i banalni pokušaji da se obične stvari učine tajnovitim (tako se, na primer, okupljanje članova Grupe građana za podršku radnika akcionara u krugu fabrike denuncira kao nešto "inkognito").

Inače, Grupa za podršku radnika akcionara je skup javnih ličnosti koji javno deluje već godinama prateći, analitički i kritički, "slučaj Jugoremedija". To što su ovde prepoznati, na jednoj strani, oni koji brane ljudska prava, vladavinu zakona, privatnu svojinu i prava iz radnog odnosa, a, na drugoj strani, oni koji gaze ljudska prava, suzbijaju vladavinu zakona, favorizuju krupne privatne vlasnike na uštrb malih privatnih vlasnika, i preziru prava iz radnog odnosa, nema nikakve veze s apstraktnim razlikovanjem Dobra i Zla. Reč je o konkretnom razlikovanju rđavog i dobrog ponašanja konkretnih aktera i formulisanju obrazloženog stava o tome šta se događa. Kao što ovde nema paušalnog odnosa prema "zlim momcima", nema ni slepe pristrasnosti prema "dobrim momcima".

Nadam se da je i u ovom tekstu primetan analitički i kritički odnos prema problemima s kojima se suočavaju radnici akcionari, njihovo posloводство, sindikati. To se može primetiti samo ako se shvati povezanost zbivanja u jednom preduzeću sa zbivanjima u bližem i daljem okruženju. A ta zbivanja su i te kako važna za tekuće tranzicione procese, promene svojinskih odnosa, strukture privrede i društva, i za uspostavljanje odgovarajućeg političkog poretka. U prilog važnosti ovih zbivanja svedoči i činjenica da jedna grupa uglednih ličnosti iz SAD i Kanade, među kojima su i Noam Čomski, Imanuel Volerstin, Naomi Klajn i drugi, već duže vreme prati zbivanja u i oko "Jugoremedije". U ovim krugovima, mahom levičarskim, pažljivo se ispituju mogućnosti "alterglobalizma" spram izvikanog ideološki obeleženog "globalizma" ili "antiglobalizma". Za razliku od predstavnika "starog režima", pa i ovog sadašnjeg, koji se uzdaju u promenu globalnih odnosa u svoju korist, u obnovu "hladnog rata" i nove konfrontacije velikih sila, oni koji iskustva "Jugoremedije" smatraju vrednim tragaju za realnim mogućnostima demokratskih promena, i u toku dramatične tranzicije, ispitujući mogućnost uravnoteženog razvoja koji će počivati i na efikasnosti i na pravičnosti, gde niko ne bi bio ni apsolutni dobitnik ni apsolutni gubitnik.

Pojednostavljeno rečeno, zbivanja u "Jugoremediji" nikako nisu oličenje samo dobroga, niti samo rđavog, već je reč o nečemu što liči na "ogledno dobro", gde se očitavaju različite ideje, interesi, trendovi i ishodi koji zaslužuju analitičku i kritičku pažnju, što i jeste od interesa javnosti kao demokratske institucije.